

Nagymagyarország határmenti idegen nemzetiségű lakosságát még a háború kitöréseig is pecséttel idézték, merthogy a legtöbb-úgy sem tudott olvasni, még kevésbé nevét a vétív alá írni.

Érdekes lenne megtudni, miért cigányvéste pecsétnyomóról szól Arany János a „Nagyidai cigányok“-ban, amikor a cigányok túlnyomó része ma is analfabéta és a rézüsttől még messze a betűvésés. — Ellenben félévszázad előtt is láttam még nem egy vásáron vándor vésnököt, ki néhány perc alatt a vevő szemeláttára állította elő a pecsétnyomókat és pedig a homorút vésve, a domborút kis éreducu matricákkal kikalapácsolva.

Alispáni hivatalunkban ma is őrzik a pecsétnyomókat s közte nem egyen ezerhétszáz az évszám, a „Tarcsa község“ felírásún 1775. (Ma Köröstarcsa.)

Van azonban sokkal régibb keletű is, de azok olyan kopottak, hogy nem betűzhető ki sem a szövege, sem dátuma.

Kner Izidor.

NÉPMELV, NÉPHAGYOMÁNY.

Tudja a dürgést.

Megtörténik, hogy a tolvaj oly ügyesen emeli el azt, amire szüksége van, hogy senki sem veszi észre. A körülményekből biztosan megállapítható, hogy a lopott holmit csak az vihette el, aki a ház környékét, az udvart jól ismerte, aki már járt ott. Az ilyen emberről azt szokták mondani Szentesen: „olyan valakinek kellett itt járni, aki *tutta a dürgést*“.

A szólást én csak ilyen hangulatú helyzetben hallottam. Jól ismerem Szentes nyelvét, de hogy még biztosabb legyek dolgomban, tudakozódtam, hogy mit is értenek nálunk ezen a szóláson. Egy szentesi öregasszony ezt mondta szószerint: „Ha ide elgyün valaki, osztán láttya, hogy mi hun van. Ha ellopnak valamit, azt mondják: *tutta az ott a dürgést, tutta, hogy mi hun van*“. Egy másik pedig ezt mondotta: „Tudja a dürgést. Ha nem tudja, nem is tud lopni“. TURI KÁROLY Ceglédreól így ismeri (szóbeli közlés): „*Ismeri a dürgést* — jelentése 'tudja a járását, járatos vlmben'. Rá tanász-é a mi tanyánkra, különbe honné taláná mán no, hászén *ismeréd tē ára felé a dürgést*. Ismerém hát, sokát jártam ém má ára. — Hallom, hogy méglop-tak benneteket. Még ám, a fene mé nem étte még a lábaszárát, mikó előszó a zudvarunkba gyütt. *Mer csak ismerős tēhette*,

aki ismerte a dürgést“. TAKÁCS LAJOS szerint (szóbeli közlés) Apátfalván a szólásnak ilyen változatai vannak: „*Tuggya a dürgést, érti a dürgést, tuggya a dürgésit* vlmnek. Jelentése: 1. ért vlmhez, jártas vlmben: a makaji ember nagyon *érti* v. *tuggya a dürgésit ennek a hajma istórijának* (= nagyon ért a hagymatermesztéshez); 2. feltalálja magát, eligazodik vlhol, otthonos vlhol v. valakinél: *tuggya a dürgést mindēnfelē*“. A MTsz. csak egy idevaló adatot közöl: „*Tuggya a dürgis-dorgást: jártas vlmely dologban v. helyen*“ (Debrecen). Az irodalmi nyelv is ismeri. KARÁCSONY SÁNDOR „A csucsa front“ című könyvének 10. lapján elmondja, hogy volt egyszer az első osztályban egy diákja, aki még nem ismerte az iskolai rendet, mert azelőtt magániskolába járt. Sétálni kezdett az osztályban. Ezért a többiek kinevették: ők „*ismerték a dörgést*, mert homokúccai és máriateréziatéri elemisták voltak majdnem valamennyien“. Vagyis: tudták, hogy mi a rend, *tájékozottak* voltak az iskolában.

E szólásnak tehát ilyen változatai vannak: 1. *tudja* a dürgést; 2. *ismeri* a dürgést; 3. *tudja* v. *érti a dürgésit* vlmnek; 4. *tudja a dürgis-dorgást*; 5. ismeri a *dörgést* (ez utóbbi az irodalmi nyelvből való). Jelentésváltozatai pedig ezek: 1. *tudja*, mi hol van: lopással kapcsolatban mondják; 2. járatos vlmiben, otthonos valahol, vagy valakinél.

Ezen adatokból azt látjuk, hogy a *dürgés* nem csak *egy*, állandó szóval kapcsolatban használatos, hanem különböző változatban él. Hogy melyik közülük a legrégebbi, azt akkor tudjuk meg, ha sikerül megfejtenünk a szólás eredetét.

A szólás eredetének kutatása a fajdkakasok dürgőhelyeire vezet bennünket.

CzF. azt mondja: *dürögés*: „a fajdtyúk párosodása“. CHERNEL ISTVÁN: Magyarország madarai c. könyvében többek között ezt találjuk a siketfajdkakasról (II. k. I. rész, 356—361 l.): „Ébredő rügyekkel ébredő szerelmi élete pedig, az elhírhedt „*dürögés* < valóban oly sajátos tulajdonsága, mely nemcsak a vadászok idegeit lázasan ingerli, hanem természetrajzilag is érdekes és a zöldkabátosok czéhén kívül állók figyelmét is megkaphatja“.

A *dürgés* ideje áprilisban van. A kakast ilyenkor szokták vadászni, mert máskor megközelíthetetlen. De ilyenkor is vigyáznunk kell: „mindenelőtt kihallgatások révén *megállapítjuk az egyes erősebb kakasok szokott dürgés helyeit*, hogy

siker koronázza édes fáradozmainkat a korahajnali órák izgalomteljes, felejtethetetlen perceiben" (LAKATOS K.: A vadászmesetárség könyve 431. l.).

Vagyis fajdkakas vadászásakor a dürgőhely ismerete a legfontosabb és ennek kikutatása minden egyes kakas elejtése alkalmával a vadászat középponti mozzanatát képezi. Ennek igazolására idézem LAKATOS könyvének egyik helyét, ahol ezt olvassuk (i. m. 483. l.): „Ezúttal a nyírfajd dürgő helyeinek felkutatásáról szölok. Amint tudva van, a nyírfajd-kakas a havasok körül elterülő réteken és általában tisztásokon szeret a kora hajnali órákban dürgögni. *Ha nincs alkalmunk a kakast kihallgatni, az esetben az ily réteket és tisztásokat bejárjuk és felkeressük a kakas ürülékét*“. Ha megtaláltuk a dürgőhelyet, fenyőgalyakból sűrű búvóhelyet készítünk a hely közelében. Ha a kakast meg akarjuk löni, naplemente után ezen a helyen nem szabad tartózkodnunk, hogy a kakas észre ne vegyen bennünket: „...kívánatos, hogy ha a kakast másnap dürgés közben akarjuk meglöni vagy meglövetni, őt mozgás vagy köhögés által el ne riasszuk, mivel ily esetben a kakas többé eredeti dürgő helyére vissza nem tér, hanem más helyet keres“. (u. o.). — Csak aki a dürgés helyét jól ismeri és a kakast „kihallgatta“, az számíthat biztos eredményre. Ismerni kell a környéket; tudni kell, mikor szokta a kakas a dürgést kezdeni. Legfontosabb dolog tehát a fajdkakas vadászásakor a kikémlés, az eligazodás, a tájékozottság.

Ilyen kiemelkedő és állandó mozzanat képezheti szólás keletkezésének a kiinduló pontját. Nincs ugyan adatom rá, de nem merész az a feltevés, hogy a vadásznyelvben vagy él, vagy élt ez a szólásmód. Hasonlítsuk csak össze a vadászból vett idézeteket e cikk elején felsorolt példák jelentésbeli tartalmával, mindjárt látjuk, hogy a kettő ugyanaz. A szó alakja is azonos: Apátfalván, Cegléden, Szentesen azt mondják: ismeri v. tudja a *dürgést*: ü-vel. A fajdkakas „köszörülését“ is így hívják. Sehol, soha nem fordul elő a vadászati irodalomban, hogy a fajdkakas *dörögne*. Erre azt mondhatná valaki: de van az *ismeri a dürgést* szólásnak *ismeri a dörgést* változata: ö-vel. Van hát; csak hogy erre már a *dörgés* 'tonitrus', 'crepitus' hangszíne volt hatással és a nyelvérzék az árván álló *dürgést* a *dörgés* családjába vonta. Hiszen igaz, mind a kettő hangutánzó szó; de az is igaz, hogy mind a kettő egymástól függetlenül keletkezett.

A vadászat köréből nagyon sok szólás származott (v. ö. KERTÉSZ M.: Szokásmondások.). Miért kellene hát tagadnunk annak a lehetőségét, hogy *tudja a dürgést ~ ismeri a dürgést* a vadásznyelvből terjedt el? De különben is: lehetne-e ezt a szólást máshonnan megérteni? A *ménnydörgésből*, *dörgésből* nem származhatott jelentéstani nehézségek miatt. A *dörgésből* (tonitrus, crepitus) való származtatásnak még az is akadályja lenne, hogy ennek a szónak nincs *dürgés* változata. Ez utóbbi, mint láttuk, csak a fajdkakas „köszörülésének” jelölésére szolgál.

Mind a hangtani, mind a jelentéstani meggondolások azt bizonyítják tehát, hogy ez a szólás csak a vadásznyelvből származhatott. Az a kérdés mármost, hogy a sokféle változat közül melyik az eredetibb és hogy mi volt a jelentése a népnyelvben való meghonosodása idején. Az *érti a dürgést*: nem lehet a szólásnak eredeti alakja; ebben az alakban már megromlott és alighanem hatással volt rá az *érti a csiziót* szólásmód. Az irodalmi *ismeri a dörgést*, mint fentebb láttuk, szintén nem eredeti. A debreceni *tuggya a dürgis-dorgást* is nagyot változott. Elszigetelődött eredeti használatától és ikerszóvá lett. Azt hiszem, legrégibb alakja e szólásnak a ceglédi és szentesi példákban látható. *Tudja a dürgést ~ ismeri a dürgést*; azonos jelentésű; hiszen tudjuk, hogy a népnyelvben *tud* azt is jelenti, hogy 'ismer'. Ami e szólás jelentéstani magyarázatát illeti, úgy vélem, hogy a vadásznyelvből a népnyelvbe kerültek az a jelentése volt szokásos, amit a szentesi példákban is láttunk: 'tudja, hogy mi hol van'. Szentesen ha azt mondom: tudta az ott a dürgést, mindjárt lopásra gondolnak! Ez is arra bizonyíték, hogy e szólás a vadásznyelvből való, mert azt mondja KERTÉSZ M. (Szokásmondások, 19. l.): „... a régi nyelvben a vadászat kifejezéseinek jórésze kiszakadván eredeti használata köréből, a nem egészen erkölcsös úton való célratörés, vagy a másnak való alattomos bajszerzés, illetőleg cselvetés által való bajbajutás jelentésében forog közszájon”.

Ez a szólás az egész országban ismeretes, eljutott az Alföldre is: más vonatkozásban, de hasonló jellemzőjű viszonyok megjelölésére kezdték használni, s ma már senki sem gondolná első pillanatban, hogy e szólás eredete az erdő tollas „basájának” szerelmi szózatával függ össze.

Nyíri Antal.